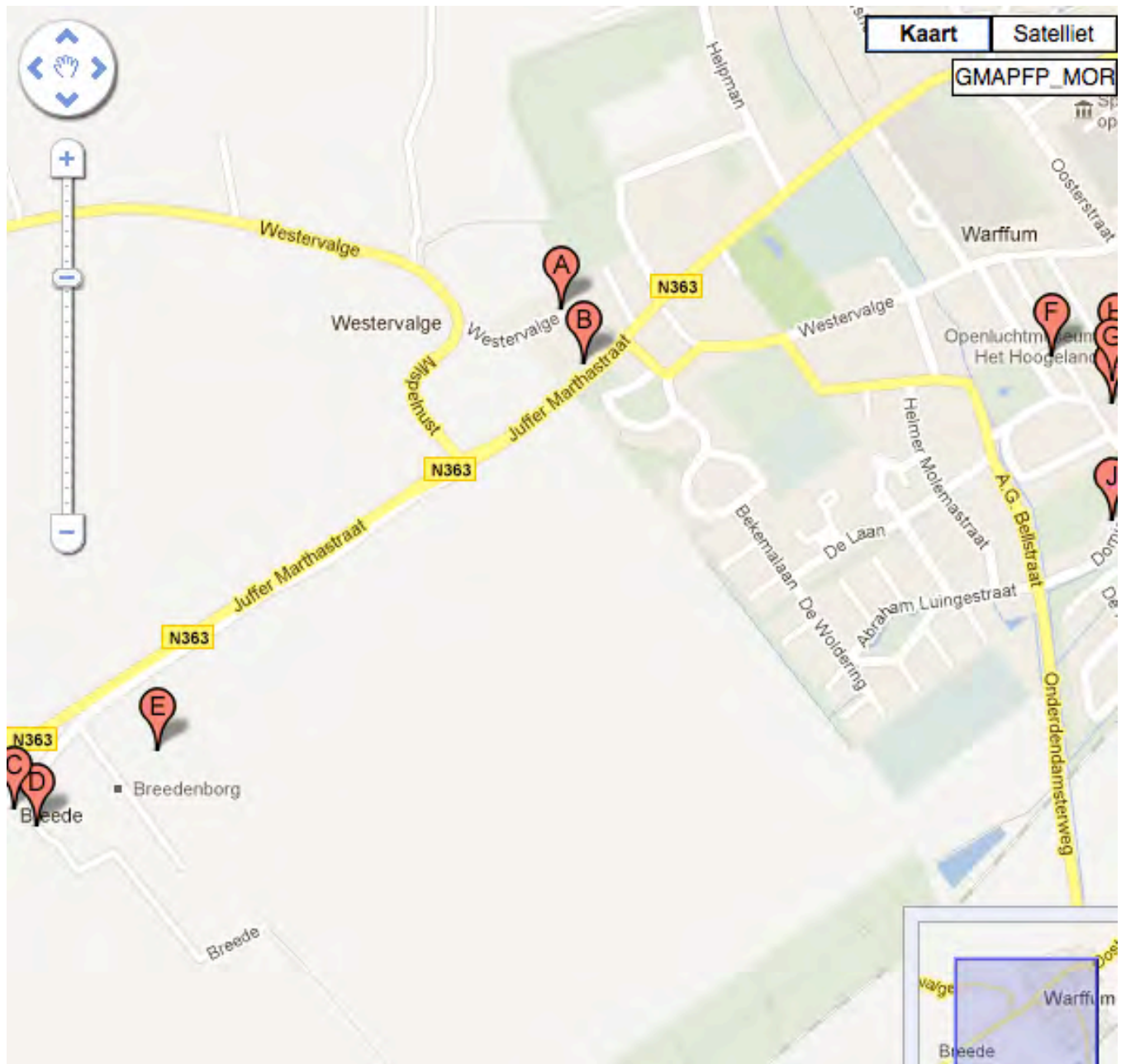

Marten Toonder senior

Marten Toonder senior met zijn vrouw en zijn twee zoons, Jan Gerhard en Marten junior.

Marten Toonder senior werd op 14 november 1879 geboren in Warffum, als zoon van dagloners. Al vroeg moest hij werken voor de kost: op het land, in de stal, en ook als ‘schoapjong’n’ op het eiland Rottumeroog. Over deze periode handelen de boeken *Eiland in de verte* en *De oudste ochtend* die Toonder samen met zijn zoon Jan Gerhard schreef. Een wandeling langs de belangrijkste plaatsen uit deze boeken.

A. Het huis van Maike en Tjerk

Adres: Westervalge 58

Plaats: Warffum

Provincie: Groningen

Marten Toonder senior groeide niet bij zijn moeder op, maar bij zijn grootouders, Tjerk (Frederikus Postema) en 'Maike' (Elizebeth Oosterbeek). De naam Toonder kreeg Marten later van Eisse Toonder, de man die met Martens moeder trouwde, maar die niet zijn biologische vader was.

Het huisje hier aan de Westervalge is het ankerpunt van het prachtige boek *Eiland in de verte* dat Jan Gerhard Toonder samen met zijn vader Marten Toonder senior maakte, in 1958 en 1959. Jan Gerhard gebruikte de jeugdherinneringen van zijn vader om een zeer bijzonder boek te schrijven over armoede in de negentiende eeuw, over het doorzettingsvermogen van de kleine Marten, en over de grote verschillen tussen arm en rijk in deze tijd.

Zeer indringend wordt beschreven hoe een kind als Marten hier in het niets opgroeide. 'Zijn kinderstoel stond tegen de muur van het binhoes, dat een kamer zonder speelgoed en meestal zonder mensen was,

en hij had niets te doen dan kijken naar de bewegingen van de klok. Dat het hem niets helpen zou wanneer hij riep of huilde wist hij al; hij was stil en keek naar het zwaaien van de slinger en het trage dalen van het gewicht en vooral ook naar het schommelende vlekje boven de wijzerplaat. Dat liet Grootmoeder Maike hem ook iedere dag zien van dichtbij. Het was meestal half zes voordat zij terugkwam van haar werk op he tland; en zodra hij dan haar voetstappen op het straatje hoorde, begon hij te huilen, om dat hij wist dat het nu wel helpen zou en dat zij hem, direct nadat ze haar turfmand en haar etenspotje had neergezet, sussend op de arm zou nemen.' (*Eiland in de verte*, p. 9)

B. De weg naar Breede

Adres:Juffer Marthastraat 49

Plaats:Warffum

Provincie:Groningen

Lutje Marten is nog klein als hij naar het schooltje in Breede gaat. Temidden van de grotere kinderen loopt hij de lange weg af van de Westervalge naar Breede (de weg liep iets anders dan de huidige Juffer Marthastraat, de N363, trek maar een rechte lijn vanaf de bocht van de Westervalge naar Breede).

‘Hier en daar stonden arbeidershuisjes langs de weg, soms met een zich wassende kat in de vensterbank, een geit grazend aan de rand van de sloot, een gekromde en nutteloos geworden opa in een rieten stoel op het straatje om van de zon te genieten en soms ook wel met een wachtend kind voor de deur, dat zich dan bij hen aansloot om mee te gaan naar de school. De meesten waren gekleed in kaal-zindelijke kleren waar ze al bijna uitgegroeid waren, en droegen de geknoopte rode zakdoek met brood in de hand.’

(Eiland in de verte, p. 87)

C. Lagere school

Adres:Breede 13

Plaats:Warffum

Provincie:Groningen

De kleine Marten mag naar school als zijn grootvader is gestorven. Grootmoeder Maike moet nu immers in haar eentje het geld verdienen en moet daarvoor lange dagen op het land werken. Marten is eigenlijk nog iets te jong, en te arm om naar school te gaan, maar hij gaat toch - en blijkt al snel een bijzonder pientere leerling.

Dat lutje Marten niet naar de school in Warffum ging, kwam omdat grootmoeder Maike aan de rand van het dorp woonde, op de Westervalge, en dat was al een heel eind op weg naar Breede – het prachtige, statige bosgehucht vlak bij Warffum.

‘Hij was nog maar half gerustgesteld toen hij de school te zien kreeg – een laag, klein gebouw, dat dicht naast de kerk stond, met dezelfde knusheid als waarmee de speelplaats aan het kerkhof grensde; een gebouw van maar één verdieping met een paar lokalen, dat echter op hem een indruk van kolosaalheid

maakte omdat de gevel beheerst werd door een te brede en te hoge deur, nu hongerig geopend om de kinderen op te slokken in de grotachtige duisternis van de gang.’ (*Eiland in de verte*, p. 88)

D. Kerk en kerkhof van Breede

Adres:Breede 15

Plaats:Warffum

Provincie:Groningen

Naast de kerk van Breede ligt het kerkhof, waar de kleine Marten met zijn vriendje Piet naartoe gaat als de school tussen de middag sluit. ‘Ze keken naar de andere kant van het hek, waar ze de donkere kuil konden zien gapen met de losse aarde op een een met de spa afgeplatte hoop ernaast. (...) ‘Jij durft niet over het hek,’ zei hij tegen Harm. ‘Jawel, maar het mag niet,’ antwoordde Harm.’ (*Eiland in de verte*, p. 101)

Uiteindelijk is Marten zo getergd dat hij over het hek klimt en de uitdaging aanneemt. Samen kijken ze naar een vers graf. Dan duwt Piet – zoon van de eigenaar van de Breedeborg – hem in de kuil. ‘Hij bleef

gillen, terwijl hij, zonder eerst Pietje's smalend gezicht boven zich gezien of later diens waarschuwend kreet gehoord te hebben, onzinnig en radeloos probeerde tegen de rechte kuilwand op te klauteren en hij stakte eerst tot stilte toen Rintje's knuist zijn wild-graaiende handen te pakken kreeg en hem ruw naar boven trok.'

Er volgt straf, maar niet alleen voor Marten: ook Pietje (Minkema) wordt gewaarschuwd.

E. Breedenborg: de dood van Pietje

Adres:Breede 1

Plaats:Warffum

Provincie:Groningen

Op de Breedenborg woont volgens *Eiland in de verte* boer Minkema, en diens zoontje Piet, Martens speelkameraadje en kwelgeest. Met Pietje zou het slecht aflopen: hij zakt in de winter door het ijs, en probeert zich stoer te houden. De volgende dag is hij niet op school. Een paar dagen later wordt hij

begraven op de begraafplaats van Breede, naast de kerk, waar grafdelver RIntje Woud in de keiharde grond een gat moet zien te graven.

‘Toen op de volgende dag de dooi begon, de velden weer herkenbaar en grauw werden, kleine stroompjes van de slinkende daken kwamen en de druppels traag van de boomtakken vielen, trage, grote, onophoudelijke druppels van weer zwart wordende takken, toen kregen ze te horen dat Pietje dood was.’

‘De bomen waren ook de enige die weenden toen Pietje werd begraven in een grond, die RIntje Woud veel moeite had gegeven omdat de vorst er nog diep in zat.’ (Het *Eiland in de verte*, p. 242).

F. Spijsuitdeling voor Behoeftige Kinderen

Adres:Kerkstraat 1

Plaats:Warffum

Provincie:Groningen

Opoë Maike was weduwe en kon het hoofd nauwelijks boven water houden. De kleine Marten kon een paar maanden naar school, telkens onderbroken door allerlei werk op het veld, in de stal of bij de koeien. Als in november het werk gedaan is en de inkomsten opdrogen moet hij zelfs naar de bedeling, georganiseerd door de ‘Vereniging tot Verheffing des Volks’. Herenboeren en burgers gaven geld aan de Juffers.

‘Zo werd dus het achterhuis van een in Warffum’s kom leegstaande woning gehuurd, houten banken en schragen-tafels werden er binnengedragen en, onder grote belangstelling, ook een kookpot van kolossale afmetingen. Volgens de Juffers, die hier toezicht hielden, heette deze instelling de Spijsuitdeling voor Behoeftige Kinderen, maar het was de Kookpot voor Neeltje Blom de broodvrouw, die hier dagelijks de bruine bonen of grauwe erwten met spek of gort met stroop en vet bereidde, en de Kookpot ook voor Marten en de negentien anderen die er dagelijks om twaalf uur hun warme maaltijden kwamen eten, evenals voor al diegenen, die dagelijks dat troepje kleine schooiers in en uit zagen gaan.’ (*Eiland in de verte*, p. 137)

Marten dacht aanvankelijk dat het een feestelijke gelegenheid was, maar het werd een ruwe vreetpartij, gevolgd door vechtpartijen met de burgerkinderen die hen uitschelden voor hongerlappen en netekoppen. Op een zeker moment namen de arme kinderen het niet langer, en vielen de pestende burgerkinderen met stokken aan. Een rel was geboren in het kleine Warffum. Schoorvoetend moest Marten naar grootmoeder Maike. ‘Vechten mag niet, vent, dat weet je best. En wat zullen de Juffers er wel van denken, na al dat beste eten...’ (p. 156)

Waar deze vroege Voedselbank gevestigd was, is niet meer met zekerheid te zeggen. In het boek van Toonder wordt duidelijk dat er een Smidse vlakbij is, en dat ook de school (nu het Openluchtmuseum) niet ver af is. ‘Een paar waren er naar de overkant gegaan, naar de smederij van Smitskeswichter, waar Simon de knecht de boerenpaarden besloeg (...) en enkelen hadden zich omgewend om wat te kijken toen de Warffumer school, om de hoek, uitkwam.’ (*Eiland in de verte*, p.139)

G. Oude postkantoor

Adres:Hoofdstraat 26

Plaats:Warffum

Provincie:Groningen

Het pand op de Hoofdstraat 26 was ooit gebouwd als postkantoor. In *Eiland in de verte* wordt verteld hoe Marten Toonder seniors grootvader (die in het boek Tjerk wordt genoemd) een van de werklieden is die het pand onder leiding van ‘Baas Nieland’ bouwden. De kleine Marten senior (Lutje Marten) moest op zijn opa wachten op een zaterdag om hem ervan te weerhouden het weekloon in de kroeg van Minne te verzuipen – iets wat maar ten dele lukte.

“Mooi gebouw. Mooi karwei voor Nieland,” zei Grootvader Tjerk nadenkend.

“Dat zou dan ook tijd worden,” antwoordde Nieland op klagende toon.

Ze keken onafgebroken naar de gevel, alsof ze nog verrassingen konden ontdekken in dat steenvlek met vier ramen en een deur en daarboven het pasgeschilderde jaartal: Anno Domini 1887.

“Ik heb veel werk gehad aan die deuren en kozijnen.”

“Ja, dat was mooi voor je,’ zei Nieland, nu iets vlugger.” (*Eiland in de verte*, p. 9)

H. Voormalige hotel-café Gemeentehuis, nu Vrouw Fransens Gasthuis

Adres:Hoofdstraat 17a

Plaats:Warffum

Provincie:Groningen

Op de Hoofdstraat 17a stond tot 1935 Hotel-café Het Gemeentehuis, een tamelijk voornaam etablissement waar men kon eten, drinken en slapen. In *Eiland in de verte* beschrijft Toonder hoe het eraan toe ging in juli als de Warffumer kermis het dorp in rep en roep zette. ‘De volgende dag werd er geen werk gedaan dan het melken van de koeien. Terwijl de kinderen al om de kramen en tenten hingen, waar het nog rustig was trokken op boerderijen en in daglonershuisjes en in herenhuizen en burgerwoningen de jongens en de meiden het goede goed aan. (...) De rijtuigen verschenen op de wegen, want ook de hereboeren kwamen even kijken; ze waren niet te beroerd voor een klap op de kop van Jut en kleine Hendrik mocht wel in de schommel, een portie poffertjes voor de aardigheid, en dan jenever of

wijn in Café Het Gemeentehuis – bij het Gemainthoes hadden ze echte Franse wijn - maar opschieten met die rijtuigen deden ze niet, want er was veel te veel van het gewone volk lopend bij de weg.’ (*Eiland in de verte*, p. 215)

Het hotel brandde in 1935 bijna geheel af en werd in 1968 op het terrein van het Openluchtmuseum vervangen door dit ‘Vrouw Fransens Gasthuis’, dat vroeger in de Battengang in Groningen stond, bij de Rademarkt. Toen daar het ‘naie’ politiebureau kwam, moest dit gasthuis gesloopt worden. Gelukkig was museum Het Hoogeland bereid het gasthuis uit 1668 steen voor steen weer op te laten bouwen.

I. Eisse en Martje: de ouders van lutje Marten

Adres:Zuiderkerkpad 7

Plaats:Warffum

Provincie:Groningen

De kleine Marten was de zoon van Martje Postema (1860-1944) die trouwde met Eisse Toonder (1861-1941). Marten was de zoon uit een eerdere, buitenechtelijke relatie. Hij werd na het huwelijk aan de vader en moeder van Martje overgedragen, Frederikus ('Tjerk' in het boek) en Elizebeth Oosterbeek (opoe 'Maike'). Martje en Eisse zijn de eerste bewoners van het pand aan het Zuiderkerkpad 7. Lutje Marten woonde bij zijn grootouders. Opa Tjerk was timmerman en schipper en verdronk in 1886 op het wad, tijdens een oversteek naar Rottumeroog, zoals ook in *Eiland in de verte* staat beschreven. Opoe Maaike blijft daarna berooid achter. 'Sindsdien snikte Maike alleen nog 's nachts, in de duisternis van de bedstee. waar ze dacht dat niemand haar kon horen.' (*Eiland in de verte*, p. 71)

J. De haven

Adres:Havenstraat 5

Plaats:Warffum

Provincie:Groningen

De haven van Warffum wordt ook in *Eiland in de verte* beschreven. De kleine Marten mag niet voor Boer Zeeburg werken, want die wil geen kinderen onder de twaalf. “Gedonder wil ik er niet mee hebben. En ga jij nou maar naar huis, jong en doe de groeten aan je moeder – ik meen je opoe. Goei’n dag.” Even later loopt lutje Marten terug naar het dorp ‘met de overtuiging dat er vandaag wel iets bijzonders zou gebeuren, iets prettigs, een avontuur. De dag had het beloofd.’

‘En toch wist hij niet meer – omdat hij dagenlang bonendoppen gelezen en daarna bij de bedstee gezeten had – dat juist vandaag alle jongens uit de omtrek naar het dorp toe liepen of renden of slenterden, al naar de tijd was of hun zin, en zich verzamelden bij de brug of bij Pullen, die bassin-achtige verbreding van het diep die als haven voor het dorp dienst deed en meestal niet meer dan de trekschuit van de snikkevaarder en soms eens een turfschip bevatten, maar die juist vandaag voor andere gasten openstond; de kermis kwam.’ (*Eiland in de verte*, p. 214)

Copyright © 2010-2011 Warffum.nl. Alle rechten voorbehouden..

Warffum.nl is een initiatief van Vereniging voor Dorpsbelangen Warffum.